

Dit is hoofdstuk 22 uit: Dirck van Bekkum, 'JONGE MANNEN ALS KLOKKENLUIDERS: Antropologisch leren kijken naar falende instituties en transitionele ruimtes' (Uitgeverij Aspekt Soesterberg, november 2017)

Aanleiding voor dit hoofdstuk

Dirck van Bekkum rondde zijn vijfendertig jaar durende therapeutische en docerende praktijken, als klinisch en systemisch antropoloog, af met tien jaar mede-opleiden van a) transculturele systeemtherapeuten aan het Marjon Arends Instituut en b) transculturele familiebegeleiders in de methodiek Beschermjassen. Bij zijn vertrek bij het Marjon Arends Instituut in 2016 wilde hij in een methodisch kader teruggeven wat leerde in het overdragen van deze transculturele systemische benadering aan studenten. Een concrete aanleiding was ook het pilottraject '**Herinbedden van jongens**' (Nijmegen) waaraan van Bekkum de afgelopen twee jaar meewerkte (Eindrapportage 2017). In dat traject deden zich dezelfde methodische en samenwerkingproblemen voor als bij de familie Shakir (Heerenveen) in dit artikel. Van Bekkum vroeg systeemtherapeute Judith Limahelu om samen te schrijven. Zij leverde de exemplarische casus waarin de transculturele systeembenadering, met succes- en faalfactoren, zichtbaar en overdraagbaar wordt.

Hoofdstuk 22

FAMILIES HELPEN ZICHZELF TE HELPEN

Cultureel zelfreflecteren en cultuursensitief-systemisch samenwerken in de jeugdzorg

Dirck van Bekkum (klinisch-systemisch antropoloog, docent/trainer/opleider & groepstherapeut) www.ctt.nl

Judith Limahelu (transcultureel systeemtherapeut) www.familieverhalenspel.nl & www.praktijkvoorfamilieverhalen.nl

SAMENVATTING VAN HET HOOFDSTUK

De ervaringen van de vluchtelingen familie Shakir, als samengestelde en geanonimiseerde casusbeschrijving, hielp de auteurs taal te vinden voor wat vele jeugdzorgers al doen en naar zoeken. Uitgangspunt is dat de subsystemen waarin een kind opgroeit gezien wordt als ingebed in bredere eigen ecosystemen: veranderende families in voortdurende veranderende omgevingen. Dit artikel bouwt, antropologisch, voort op theoretische benaderingen van de opleidingen aan het Marjon Arends Instituut en van de methodiek Beschermjassen. In dit hoofdstuk maken wij, vanuit onze praktijkervaringen als therapeut en docent/opleider, deze theoretische benadering zichtbaar en overdraagbaar. Families kunnen zich via deze benadering hernemen en hun eigen 'zelfcorrigerend en herstellend' vermogen vitaliseren. Daarmee komt hun Family & Community Continuity (FCC) weer op gang en zijn zij in staat transgenerationale breuken, veranderingen en verliezen weer zelf op te vangen. Voor FCC Appendix IV. De benadering kan versimpeld samengevat worden in ontrafelen van a) drie struikelblokken in de jeugdzorg, in gang zetten van b) vier strategische stappen om families te begeleiden en rhizomisch inzetten van c) zes antropologische, universeel systemische, thema's in menselijke samenlevingen. Deze stappen en thema's helpen hulpverleners/begeleiders en families te reflecteren op de situatie waarin het eigen systeem zich in bevindt in relatie tot zichzelf en haar omgeving. De thema's zijn cultuursensitief omdat ze in alle samenlevingen, gemeenschappen en families voorkomen.

Judith Limahelu kwam als transcultureel systeemtherapeut dit gezin binnen nadat andere instanties en partijen hun inspanningen hadden opgegeven. Die instanties vonden de jongens oninvoelbaar en de familie onbereikbaar, niet gemotiveerd en afhoudend naar de hulpverlening. Er waren plannen om beide zonen uit huis te plaatsen. In de communicatieve complexiteit tussen verschillende partijen en de familie Shakir leggen wij in dit artikel de focus op: 1) machteloos makende, 'dubbelbindende', parallelprocessen tussen families en jeugdzorg-/onderwijsinstellingen (Gibney 2006) en 2) structurele organisatie/samenwerkingsproblemen in de jeugdzorg (Clarijs 2013). Voor verdieping concept dubbele bindingen zie Appendix XIII en voor structurele struikelblokken in transitie van de jeugdzorg zie Appendix XII. In dit artikel ontrafelen wij deze herhalende relationele en organisatiepatronen als drie structurele struikelblokken:

- 1) ongeziene tegengestelde belangen tussen ouders/families en professionals/ overheidsinstellingen,
- 2) onopgeloste problemen in interdisciplinaire samenwerking in wijkteams (zie Appendix XII)
- 3) onvoldoende culturele sensitiviteit van beleidsmakers, instellingen professionals.

Om deze struikelblokken te overwinnen stellen wij vier strategische stappen voor die voort vloeien uit het uitgangspunt van Family & Community Continuity:

- 1) breng, op een systeem-volgende manier gestolde veranderingen, verwaarloosde, vergeten, verdrongen

breuken, verliezen en trauma's in families/gemeenschappen laagdrempelig in kaart (genogrammen/levenslijnen Jessurun 1994)

2) volg de familie, via co-creëren van diep-veilige, transitionele, ruimtes, in het herbeleven en herstellen van gestolde veranderingen, breuken en verliezen (Transitiemodel zie ook Appendix III).

3) tijdens deze overgangsrituele momenten komen ouders en vaders/moeders families in beweging en nemen hun leven weer in eigen hand om dit kind, dat systemische incongruenties signaleert, groot te brengen (zie Appendix XVI).

4) organiseer in de jeugdzorg per gemeente een stevig gemandateerde gezagspositie om families en instellingen effectief te laten samenwerken zodat de families weer zichzelf gaan helpen.

Leeswijzer

Dit artikel neemt de gebeurtenissen met/in de familie Shakir als leidraad. Het beschrijft een transcultureel systemische begeleiding. Om de familie te helpen te reflecteren op haar gebeurtenissen reflecteert de therapeut, Judith, op haar eigen, migratie en familie, ervaringen en deskundigheden. Waar de casus volgens ons daartoe aanleiding geeft vullen wij die aan met theoretische reflecties op basis van onze eigen concepten/modellen een maken transparant, via literatuur en de Appendices, waarin die inzichten wortelen. De lezer kan er voor kiezen om het artikel en de verwijzingen als totaliteit te lezen, maar alle onderdelen zijn ook apart te lezen:

- de casusbeschrijving leest u in *schuingedrukte* tekst

- de reflecties op de persoonlijke (familie)achtergrond van Judith of reflecties op het therapeutische proces leest u in de grijze vlakken

- in tekstvakken vindt u kort een theoretische aanwijzing passend bij de casusbeschrijving met een verwijzing naar een Appendix die verdiepende concepties en literatuur bevat. (de Appendices zijn kort achterin de bundel en uitgebreid online te vinden)

- na de Inleiding hieronder start het artikel met een systemische reflectie van Dirck op zijn schrijfproces van dit artikel. In die pagina tekst vindt u de culturele zelfreflexieve kern van benadering samengevat.

INLEIDING

Voordat we de familie Shakir aan U voorstellen enkele opmerkingen over onze context, vooronderstellingen en uitgangspunten als auteurs.

Dit artikel beschrijft de gebeurtenissen, vanuit de jeugdzorg, van de vluchtelingenfamilie Shakir tijdens een behandeling van 23 sessies aan huis in Heerenveen Friesland 2015. De auteurs bouwen in hun beschrijving voort op hun leerervaringen, als therapeuten en docenten, met de transculturele systeemtherapeutische benadering in het **Marion Arends Instituut en CTT**, de Beschermjassen methodiek en het transitie-model. Sinds 2005 zijn in Nederland nu ongeveer duizend hulpverleners

hierin getraind en/of opgeleid. De kern van deze leerervaringen representeren de auteurs in het idee van **Family & Community Continuity** (voor FCC zie Appendix 2). Het idee en concept van FCC wordt verder uitgewerkt wordt in een boekje met de titel '**Tiny Trilogy**' (van Bekkum 2018). Het uitgangspunt van FCC is om families, gemeenschappen en sociale netwerken, waarin kwetsbare kinderen en jongeren zijn ingebed, als zelfherstellend ecosystemen te zien en hen te faciliteren hun vermogen tot zelfcorrectie en herstel te vitaliseren en te versterken. Wij zien families en gemeenschappen met kinderen in (leer-, psychiatrische en andere) problemen als zelfherstellende systemen die worstelen met teveel veranderingen in korte tijd en onverwacht opduikende ontwrichtende gebeurtenissen in het heden en uit het verleden. Vanuit het geactualiseerde denken van de antropoloog, systeemdenker en familietherapeut Gregory Bateson is, door onverwerkte verliezen en destructieve (dubbelbindende) communicatie patronen, het adaptieve en zelfcorrigerende vermogen van families en gemeenschappen aangetast (Bateson 1972; 1979; Donkers 1999; Charlton 2008; Nora Bateson 2010;). Deze systemische benadering richt zich op het revitaliseren, versterken en herstel van dat vermogen.

Family & Community Continuity

Belangrijkste onderdeel van onze interventiestrategie is het co-creëren (met families) van transitionele (diep- veilige/rituele) ruimtes door de systeemtherapeut. Bij de familie in dit artikel gebeurde dat onder begeleiding van Judith Limahelu. De diep-veilige (transitionele) ruimtes worden samen gecreëerd om breuken, discontinuïteiten en verzwakkingen van de bindingen door pijnlijke en ontwrichtende ervaringen in het heden en verleden te overwinnen als systeem. Verhalen vertellen, spel (onder andere met behulp van het Familieverhalen, transcultureel kwartet spel en rituele momenten wisselen elkaar voortdurend af. Het herstel vindt ook op een ander niveau plaats. De familie integreert haar cultuur/religie/streek eigen patronen 'systemisch' en 'contextueel' met die van Nederlandse culturele patronen. (zie Appendix II)

Om de complexe gebeurtenissen rond de familie Shakir te begrijpen markeren wij, op een antropologisch-systemische manier, drie structurele, inhoudelijke en organisatorische, struikelblokken die al 50 jaar voor, tijdens en na de transitie in de Nederlandse jeugdzorg bestaan.

1) onvolledig erkende tegengestelde belangen tussen ouders/families en professionals/overheidsinstellingen,

2) onopgeloste problemen in interdisciplinaire samenwerking in wijkteams (zie Appendix XII)

3) onvoldoende culturele sensitiviteit van beleidsmakers, instellingen professionals.

Professionals, in de jeugdzorg en jeugd-GGZ, zijn in hun functioneren door deze 'structurele kluwen' structureel kwetsbaar geworden. Dit heeft negatieve invloed op de effectiviteit van hun begeleiding van kinderen en hun families. In dit artikel proberen de auteurs deze drie hardnekkige struikelblokken in de jeugdzorg te ontrafelen en aan de hand van deze exemplarische casus een oplossingsrichting te bieden (van Bekkum 2017).

Om deze organisatorische struikelblokken te overwinnen stellen de auteurs vier strategische stappen voor. Die stappen vloeien logisch voort uit het uitgangspunt van Family & Community Continuity:

1) breng, op een systeem-volgende manier gestolde veranderingen, verwaarloosde, vergeten, verdrongen breuken, verliezen en trauma's in families/gemeenschappen laagdrempelig in kaart

2) volg de familie, via co-creëren van diep-veilige, transitionele, ruimtes, in het herbeleven en herstellen van gestolde veranderingen, breuken en verliezen.

3) help tijdens deze overgangsrutuele momenten ouders en vaders/moeders families als systeem weer in beweging te komen, hun leven weer in eigen hand te nemen om dit kind, dat systemische incongruenties signaleert, groot te brengen (zie Appendix XVI).

4) om de systemische machteloosheid te doorbreken is, net zoals in families, een gezagsstructuur nodig om gewogen besluiten te nemen. Dat is te doen door in de jeugdzorg per gemeente een stevig gemandateerde gezagspositie te organiseren om families en instellingen effectief te laten samenwerken zodat de families weer zichzelf gaan helpen.

Om de inhoudelijke complexiteit in transculturele contexten hanteerbaar te maken stellen wij een antropologisch (cultuurvergelijkend) conceptueel kader voor om Familie & Community Continuity in praktijk te brengen.

In alle gezinnen, families en gemeenschappen keren transgeneratieel zes thema's 'herhalend cirkelend' (circulair) terug:

- a) **gender** (biologische en culturele 'reproductieve' complementariteit van vrouw-man werelden) (zie Appendix V).
- b) **generaties, cycli en transities** (complementariteit tussen ongeborenen-kinderen-ouders-grootouders-voorouders) (zie Appendix VI).
- c) **verwantschapsrelaties** (posities in familiesystemen zijn vormend: 'formative'), systemisch en veranderen bij elke levensfaseovergang, inclusief migratie/vlucht) (zie Hoofdstuk 4)
- d) **constructieve gezagsverhoudingen en hiërarchieën** in familie/community systemen (zie VIII)
- e) **organiseren van positieve afhankelijkheden**, binnen en tussen, in elkaar ingebedde systemen (onderhouden sociale cohesie) (zie Appendix IX)
- f) **processen van insluiting en uitsluiting** (omgaan met ethnocentrisme en discriminatievormen) (zie Appendix X)

In onze conclusies komen wij terug op de praktische bruikbaarheid en effectiviteit van deze vorm van ontrafelen in struikelblokken, van de vier strategische stappen en van de zes antropologische thema's. Hieronder stellen wij u de familie Shakir voor.

Hiërarchie en verantwoordelijkheid

In een transculturele systeembenadering gaat het nooit om de schuldvraag en lineair denken. Ook niet om de individuele klachten van een kind, jongere of volwassene. De klachten dienen op de eerste plaats gezien te worden als signaal van uit balans zijn, of eventueel een disfunctioneren, van een of meer sociale systemen. Dat kunnen ouders het gezin, de familie, de buurt of de gemeenschap zijn, maar ook een professionele (wijk)teams en jeugdzorgorganisaties (Bernet & van Bekkum 1998; van Bekkum & Bernet 2001; Tjin A Djie en Zwaan 2010). Om een gehavend systeem te begrijpen heeft een systeemtherapeut drie strategieën: a) voeg vanuit een niet-wetende positie in (doe alsof je niets weet), b) hoe groter het probleem hoe meer perspectieven er nodig zijn (wat is in dit systeem de minst gehoorde stem) en c) stel circulaire vragen en handel herhalend cirkelend (recursief) (Tjin A Djie & Zwaan 2007/2016). Bij het binnenkomen in het systeem stelde Judith drie belangrijke systemische vragen (Jessurun 2017):

- Wat is het probleem?
- Voor wie is het probleem een probleem?
- Is de cliënt overtuigd van het nut van de behandeling?

(zie ook Appendix VIII)